

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.04.140>
УДК 328.1(477)-86:327(477+438)

Василь ЯБЛОНСЬКИЙ

доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин,
Київський столичний університет ім. Бориса Грінченка (Київ, Україна)

vy2006@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2998-7203>

ВЗАЄМИНИ ЕКЗИЛЬНИХ УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО УРЯДІВ У РЕАЛІЯХ ЯЛТИНСЬКО-ПОТСДАМСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НАПРИКІНЦІ 1940 — НА ПОЧАТКУ 1990-х рр.

Мета полягає в аналізі політичних концепцій екзильних урядів Української Народної Республіки та Польської Республіки щодо двосторонніх відносин і встановлення державних кордонів після проголошення їх незалежності. **Методологія** ґрунтується на застосуванні загальнонаукових і спеціально-історичних методів дослідження, в тому числі проблемно-хронологічного, історико-порівняльного, синхронного, історико-системного та ін. **Основні результати.** Обидва еміграційні уряди, як продукти своєї епохи, змушені були адаптуватися до нових умов, що виникли в результаті встановлення у світі Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин. У першу чергу це стосувалося переосмислення двосторонніх відносин у міжвоєнний період, сприйняття територіальних змін і визначення нових кордонів по Другій світовій війні. Екзильний польський уряд упродовж кількох десятиліть уникав офіційних відносин із Державним центром УНР в екзилі, оскільки реорганізація останнього 1948 р. призвела до об'єднання представників різних українських земель, у тому

Цитування: Яблонський В. Взаємини екзильних українського та польського урядів у реаліях Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин наприкінці 1940 — на початку 1990-х рр. *Український історичний журнал*. 2024. № 4 (577). С. 140—156. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.04.140>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

числі й тих, які входили до складу II Речіпосполитої. В подальшому важливим видається дослідження причин зміни політичної позиції польського еміграційного уряду, особливостей міжурядових переговорів, що призвели до підписання спільної українсько-польської декларації в листопаді 1979 р., яка проголошувала відданість добросусідським відносинам та уникала найбільш проблемних питань. Попри цей документ, польський екзильний уряд у Лондоні аж до передачі своїх повноважень демократично обраній владі Польщі у грудні 1990 р., обстоював необхідність відновлення кордонів 1939 р. **Практичне значення** досягнутих результатів полягає у встановленні ролі й місця еміграційних українського та польського урядів у процесі відновлення суверенітету й державної незалежності обох країн.

Ключові слова: екзильний уряд, УНР, Польська Республіка / II Річпосполита, Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин, політична еміграція, кордони.

Відносини між некомуністичними урядами Польської Республіки та Української Народної Республіки багато у чому визначалися їхніми успіхами в боротьбі за власний суверенітет упродовж XX ст. Незалежна польська держава, яка існувала з 1918 по 1939 рр., мала безумовне визнання й підтримку західних союзників та не мусила доводити своє право на самостійне існування. Уряд УНР, після втрати території перейшов на еміграційне становище і продовжив виборювати національну державність в нових умовах. Це сталося наприкінці листопада 1920 р., коли під натиском більшовицьких військ урядові інституції, армія та частина громадян були змушені переправитися через річку Збруч біля Волочиська.

До завершення Другої світової війни Державний центр УНР в екзилі мав свій осідок у трьох країнах: Польщі, Чехословаччині, Франції. Очільниками його були С. Петлюра (1920—1926 рр.) та А. Лівіцький (1926—1954 рр.). На короткий термін обов'язки президента ДЦ УНР виконував В. Прокопович (1939—1940 рр.). Найактивніше екзильний уряд працював у зовнішньополітичній, військовій, організаційній та інформаційній ділянках.

Історіографія цієї проблеми має свої особливості. Дослідження співпраці уряду УНР з польськими урядовими структурами торкаються назагал міжвоєнного періоду. Праці українських та польських фахівців стосуються окремих проблем діяльності ДЦ УНР в екзилі: внутрішньо- та зовнішньополітичної [1—9], військової [10—11], розвитку емігрантської преси [12—13], спецслужб [14], концепції прометеїзму [15] та ін. З огляду на те, що ці праці стосуються заявленої теми статті лише дотично, тому, очевидно, немає потреби в їх детальному аналізі. Певні аспекти співпраці урядів Польщі та України в екзилі в повоєнний період знайшли своє відображення в монографії В. Яблонського [16]. Зокрема йдеться про підписання урядами у вигнанні українсько-польської декларації 28 листопада 1979 р. в Лондоні. Частково згадана проблематика порушується в іншій публікації цього автора [17]. Польські дослідники діяльності «лондонського» еміграційного уряду Т. Вольша, Р. Турковський, Д. Горецький у своїх студіях [18—20] тему співпраці з ДЦ УНР також не розглядали. Українські історики Ю. Недужко [21—23], Д. Решетченко [24—25] та інші, які вивчали діяльність Державного центру УНР в екзилі в повоєнний період, питаннями співпраці еміграційних урядів України й Польщі не цікавилися. В історіографії, принаймні вітчизняній, означена тема за-

лишається практично недослідженою. Джерельна (архівна) база статті — справи фонду 5235 «Уряд Української Народної Республіки в екзилі» ЦДАВО України, де зосереджені тематичні збірки документів, які дозволяють відновити основні підходи еміграційних урядових центрів до двосторонніх відносин.

Ще перебуваючи на власній території, Директорія УНР, попри внутрішні суперечності, налагоджувала тісні відносини з польським урядом. Квітневі, 1920 р. домовленості між двома країнами зробили цю співпрацю більш тісною, але від того моменту спостерігаємо чіткий поділ на старшого та молодшого партнерів у цьому політичному тандемі. Подальші події — перебіг воєнної кампанії 1920 р., інтернування залишків української армії, укладення Ризького мирного договору та перебування частини еміграційного уряду УНР на території Польщі до вересня 1939 р. — лише підтверджували такий статусний поділ.

Ліквідація II Речіпосполитої нацистською Німеччиною та комуністичним СРСР на початковій стадії Другої світової війни тільки формально урівняла позиції екзильних урядів. Польський провід у Лондоні, незважаючи на те, що його перестали визнавати головні західні держави, ще до середини 1950-х рр. користувався підтримкою Ватикану, Ірландії, Іспанії. Однак те, що демократичні, некомуністичні уряди обох країн змушені були існувати в еміграції, а їхні території прямо чи опосередковано контролювалися Москвою, не ставило їх у рівні умови. Після зміцнення СРСР та утворення комуністичної системи країн-сателітів, у ДЦ УНР розуміли усю складність своєї ситуації, про що, зокрема, свідчить один з аналітичних документів зовнішньополітичного «ресорту» уряду. У записці початку 1950-х рр. «Українська зовнішньополітична акція, її плян, потреби і можливості» вказувалося на основні завдання зовнішньої політики щодо відновлення незалежності України: «Українська політична акція на міжнародному форумі є, безперечно, нелегкою справою, бо приходить їй промощувати шлях українській визвольній справі серед ряду немалих труднощів, ось як: невивистачальне знання або і цілковите незнання світом української проблеми; упередження багатьох чужинецьких кіл до українських визвольних змагань, тощо, а — найголовніше — закорінені в світі ворожі нам російські, польські та, зрештою неоправдані, жидівські впливи, які ще великою мірою спричиняються до формування наставлення закордону, зокрема великопотуг заходу, до українських національно-державних аспірацій. Нелегкість нашої зовнішньополітичної акції випливає і зі складного характеру самої української проблеми»¹.

Встановлення Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин, суттєва зміна кордонів Польщі й УРСР загострила відносини між українським та польським екзильними урядами. Вони були продуктами попередньої епохи і, значною мірою, втратили свою суб'єктність. Усе це ускладнювало шлях до порозуміння, між ними були відсутні конструктивні політичні контакти, бракувало спільних принципів щодо організації об'єданого антирадянського руху в емігра-

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 147. Арк. 2.

ції, не було вирішено проблему дотримання прав національних меншин у майбутньому, кардинально різнилися підходи щодо українсько-польського кордону. Остання в переліку, але не за значенням проблема брала свій початок із 1918 р. — часу постання Української Народної Республіки та II Речіпосполитої. Зрештою у ході Другої світової війни більшість українських етнографічних земель, які тимчасово контролювала Польща в 1918—1939 рр., було прилучено до УРСР.

Остаточне розмежування польських та українських земель по колишній «лінії Керзона» відбулося 16 серпня 1945 р. шляхом підписання угоди про встановлення кордону між радянським і тимчасовим урядом Польщі. Цьому кроку передували гострі та складні перемовини уряду СРСР з екзильним польським урядом, які завершилися розривом відносин з ініціативи Москви. Остання підтримала новостворений Польський комітет національного визволення як прообраз прихильної до Кремля влади, який став зручною альтернативою екзильному лондонському уряду на чолі із С. Миколайчиком. Звичайно, еміграційні провали не мали жодного впливу на встановлення повоєнних кордонів між ПР—ПНР і СРСР, але їхня позиція щодо цього мала велике символічне значення в боротьбі за ствердження незалежності своїх країн у майбутньому.

У червні 1948 р. у середовищі української політичної еміграції сталися зміни, які сформували нові умови для діяльності ДЦ УНР і суттєво вплинули на подальші взаємовідносини між польським та українським еміграційними осередками. Йдеться про реорганізацію ДЦ УНР в екзилі, в результаті чого еміграційний урядовий центр оновив свою структуру. Було утворено нові інституції — Українську національну раду (УНРаду) як еміграційний передпарламент та засновано посаду віцепрезидента. На початковому періоді в реорганізованому ДЦ було значно розширене політичне представництво. До нього ввійшли практично всі еміграційні політичні сили, за винятком гетьманців — нечисельної групи монархічного спрямування. Таким чином, у ДЦ об'єдналися політичні сили з колишнього союзного до II Речіпосполитої уряду УНР, західних українських земель і представники нової повоєнної еміграції з УРСР. Така конфігурація цілком виключала толерування позиції щодо гіпотетичних українських територіальних поступок Польщі.

І. Лисяк-Рудницький згадував у своїх спогадах ситуацію зі внутрішньополітичного життя ДЦ УНР, яка значною мірою ламала усталені стереотипи: «Лівицький згадав, що Дмитро Андрієвський, який з дорученнями УНРади є в США, висунув преглапу концепцію: “зговоритися з поляками за всяку ціну” — себто, по-перше, територіальних уступок коштом західних земель, по-друге, прийнявши якусь федераційну українсько-польську програму. Лівицький обурений цим вибриком... До цього саме на 1 листопада [1948 р.] появилася Декларація ВО (тобто «Виконного органу» — В. Я.) УНРади, що в ній стверджувався принцип соборності України» [26, С. 383]. І. Лисяк-Рудницький робив важливе зауваження: «Дивні парадокси: уенерівці стали принципіалістами у відношенні до Польщі, націоналіст Андрієвський (кол[ишній] довголітній співробітник Конавальця) відступає Львів полякам... Уявляю собі, що в Америці польські чиновники (Міколайчик) насугерували (навіяли, переконали — В. Я.) Андрієвському,

що поляки тільки за “добру ціну” будуть підтримувати українські самостійницькі аспірації, а без цього українці, мовляв, пропадуть» [26, С. 383]. І. Лисяк-Рудницький у відповіді до президента ДЦ УНР підтримав його соборницьку позицію й наголошував на тому, що попри великі труднощі все ж є шанс відстояти українську концепцію розподілу Росії (мався на увазі СРСР) без поляків, якщо взяти за союзників «литовців та чехів». Цей епізод значною мірою пояснює відсутність стабільних відносин між двома еміграційними урядами впродовж тривалого часу.

Нові реалії знаходили своє відображення в подальших аналітичних документах ДЦ УНР. У записці під назвою «Українська проблема на тлі міжнародної ситуації» (1951 р.), яка була оприлюднена на одному із засідань еміграційного передпарламенту, говорилося про те, що природні союзники України в боротьбі за відновлення її незалежності — країни, які опинилися за «залізною завісою» («Нашим гаслом є спільний фронт усіх поневолених Росією народів, як т. зв. сателітів, так і примусових членів СРСР»)². У майбутньому, на переконання авторів документа, між цими народами мали б установитися щонайменше добросусідські відносини, або, за сприятливіших умов, регіональні безпекові блоки.

Між Україною та окремими суміжними країнами (Польщею, меншою мірою Румунією, Угорщиною, Чехословаччиною), наголошували автори записки, є невирішені територіальні питання: «Ми стоїмо за територіальне розмежування поміж Україною та її західними сусідами на підставі етнографічного принципу. Українські західні землі ще в 1918—1919 рр. виявили волю, через своїх уповноважених репрезентантів, прилучитися до єдиної незалежної Української Республіки. Тому ми вважаємо, що на заході принаймні нинішні кордони радянської України, признані уже США і В[еликою] Британією, повинні бути базою майбутнього розмежування поміж Україною і її сусідами на заході. Хоч не треба забувати, що на захід від тих кордонів лежать ще території, заселені до 1945 р. українцями»³. В документі висловлювалася впевненість щодо можливості домовленостей із цими державами в майбутньому та встановлення добросусідських відносин.

Але не лише питаннями майбуття переймалися в Державному центрі УНР. Екзильний уряд відстежував події у СРСР, Польщі, заяви еміграційного польського уряду й намагався реагувати на всі кроки, які порушували, на думку урядовців, права України. Широкого публічного резонансу набула історія з добровільним обміном територіями між СРСР і Польщею. З ініціативи польського уряду 15 лютого 1951 р. у Москві було підписано двосторонній договір «про обмін ділянками державних територій площею по 480 км кв. СРСР поступався Нижньо-Устрицьким районом, трьома селами Хирівського та трьома Стрілковського районів Дрогобицької області, натомість отримував ділянку у трикутнику між річками Бут, Солокія і Гучва, на південь від Грубешова і на схід від Томашова Любельського Люблінського воєводства з містами Белз та Кристинопіль (нині Червоноград — *В. Я.*)». Постфактум причини обміну офіційно пояс-

² Там само. Арк. 47.

³ Там само.

нювалися «економічним тяжінням» переданих районів до відповідних територій інших держав. Справжніми ж мотивами слід уважати наміри польської влади збудувати Солинську ГЕС, яка задовольнила б енергетичні потреби регіону [27]. При розгляді цього питання не треба забувати про те, що в результаті цього обміну СРСР отримував чималий кам'яновугільний басейн. Тому питання щодо ініціатора даного кроку залишається відкритим.

В одному з листів від 23 травня 1951 р. до керівництва ресорту закордонних справ йшлося про те, що «22 травня о год. 12.46 швейцарське радіо подало, що на домагання Варшави дійшло до угоди між СРСР та Польщею про відступлення Польщі Дрогобича в заміну за якусь частину Люблинщини. Угоду підписали Вишинський та Залеський⁴ [...] коли ця звістка потвердиться, ВО УНРади має виступити з протестом проти зміни держаних кордонів України ціною української нафти»⁵. Попри викривлену «залізною завісою» інформацію та з тримісячним запізненням, уряд УНР в екзилі намагався реагувати на ситуацію. Українська еміграційна преса також не оминала своєю увагою ці події. Часопис «Свобода», який видавався у США, відреагував цілою низкою критичних публікацій [28].

У ресорті закордонних справ цією історією опікувався згаданий вище Д. Андрієвський — колишній консул УНР у Швейцарії, член УНРади та проводу ОУН. За його свідченнями, матеріали для роботи доводилося збирати в редакціях часописів, бібліотеках, приватних архівах. «Тим не менше, — писав він до невстановленого адресата, — я думаю над текстом ноти (до польського та радянського урядів — В. Я.) і не виключено, що я його уложу бодай схематично, щоб пізніше заповнити схему точними даними... Хочу вірити, що цим разом не станеться, як з листом до Стассена⁶ і моя праця не піде на марне»⁷. Схоже на те, що ця праця таки виявилася марною, оскільки не вдалося відшукати продовження сюжету з нотою — ані в офіційних звітах органів ДЦ, ані в тогочасній пресі.

Керівник ресорту закордонних справ С. Витвицький підтримував постійні зв'язки з відділом Держдепартаменту у справах СРСР та комісіями у закордонних справах Сенату й Палати представників Конгресу США. «Зокрема, коли в американському Конгресі вирінуло питання ревізії Ялтинського договору і коли з того приводу впливові польські політичні кола в Америці і польський уряд в Лондоні підняли завзяту акцію в цілі анулювання згоди американського уряду на включення Галичини та Волині до території України (т. зв. лінія Керзона) д[окто]р Витвицький відбув низку розмов з американськими сенаторами і конгресменами, між іншим з головою сенатської комісії для закордонних справ Александром Вайлі (таких розмов відбув понад 20)» [30. С. 272]. Метою цих консультацій став

⁴ Прізвище А. Залеського вказане помилково. Насправді договір із польського боку підписав перший віцепрем'єр уряду ПНР А. Завадський.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 147. Арк. 34.

⁶ Очевидно, йшлося про спробу заручитися підтримкою одного з провідних тогочасних діячів Республіканської партії США, президента Пенсільванського університету Гарольда Стассена.

⁷ ЦДАВО України. Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 147. Арк. 34.

захист територіальної цілісності України в повоєнних кордонах. Зрештою обидві комісії відмовилися щодо подальшого розгляду претензій із польського боку.

Такому рішенням сприяла й інформаційна робота еміграційного українського осередку. Було підготовлено окрему доповідь до урядів західних держав та до Генасамблеї ООН про «безпідставність польських посягань на територію Галичини й Волині. Цей доклад був опісля виданий окремою друкованою брошурою та широко розповсюджений» [29, С. 23]. У доповіді вміщено окрему заяву про нечинність Варшавського договору від 20 квітня 1920 р. Її підписали тодішній президент ДЦ УНР А. Лівичський, голова УНРади Б. Іваницький, очільник уряду І. Мазепа та керівник ресорту закордонних справ С. Витвицький. Певний символізм простежувався в тому, що активну участь у подіях 1920 й 1951 рр. брав саме А. Лівичський — ексміністр закордонних справ УНР і президент ДЦ УНР в екзилі.

Різні підходи до питання українсько-польського кордону призвели до згортання сталої офіційної співпраці українців із польським еміграційним урядом та іншими польськими політичними структурами. Однак, як наголошувалося в доповіді виконувача обов'язків голови уряду С. Довгаля, «польські офіційні кола все-таки не минали нагоди, щоби підкреслити своє коректне ставлення до українських державницьких змагань. Керівник ресорту за час свого побуту у США підтримував контакт з представником польського екзильного руху, діючим у Вашингтоні» [29, С. 23]. Українські урядовці також відзначали висловлені польською стороною співчуття щодо смерті голови уряду С. Барана та президента А. Лівичського. Крім того, польська редакція радіостанції «Вільна Європа» підготувала чотири передачі про Переяславську угоду 1654 р., основою для яких стали українські журналістські матеріали [30, С. 275].

Українські урядовці наголошували на важливості відновлення нормальної співпраці з польськими еміграційними структурами. Так, на початку 1952 р. українські, польські та угорські ветеранські структури заснували в Парижі Федерацію колишніх вояків Середньої і Східної Європи. Серед іншого, в ресорті військових справ ДЦ УНР відзначали, що «знайдено спільну мову з поляками, які підписали протокол, в якому зазначено, що основоположники визнають незаперечне право кожного народу Центральної і Східної Європи на незалежність і на фактичну суверенність на його етнографічній території» [29, С. 37].

В уже згаданому раніше аналітичному документі зовнішньополітичного ресорту уряду йшлося також про те, що після позбавлення «опіки» з боку Кремля «з поляками прийдеться нам з великими труднощами полагоджувати наш територіальний конфлікт [...] і невідомо, чи ми з ними дійдемо до якогось порозуміння. Це найбільше буде залежати від того, чи польське громадянство в краю (тобто в Польщі — В. Я.) настільки буде політично зріле й реальне, що в обопільному інтересі — польському і українському — визнає етнографічний принцип за базу територіального розмежування між Україною і Польщею, тобто теперішню лінію Керзона, з віддачею Україні теж Лемківщини і української частини Холмщини і Підляшшя»⁸.

⁸ Там само. Арк. 5.

Наступного десятиліття не сталося кардинальних змін в українсько-польських відносинах на еміграції. Новобраний голова ВО ДЦ УНР М. Лівіцький, щоразу перебуваючи в Лондоні мав консультації з польськими еміграційними структурами: Радою національної єдності та представниками польського уряду президента А. Залеського. За оцінкою українських еміграційних дипломатів, ці контакти спричинилися, очевидно, до того, що 1966 р. у столиці Британії постало Українсько-польське товариство. Однак, за свідченнями того ж джерела, розпочаті наприкінці 1950-х рр. «розмови голови ВО з польськими екзильними чинниками до цього часу не дали політичних результатів. Поляки стримуються від ближчих політичних взаємин з українцями правдоподібно з двох причин: 1. Вони все ще не хочуть офіційно відмовитися від своїх претензій на західні українські землі. 2. Вони вважають, що їхнє правно-міжнародне становище (з огляду на те, що Польщу не влучено до Советського Союзу) краще за становище України, а тому тісніша співпраця з українцями в політичній площині може їм зашкодити»⁹.

Також немає документальних свідчень, які підтверджували б прогрес у розвитку відносин між двома екзильними урядами в 1970-х рр. Навіть проведення у грудні 1972 р. в Лондоні VII сесії УНРади (вперше з часу її утворення захід відбувся за межами ФРН) не зблизило позиції цих структур. Підтвердження можемо знайти в резолюціях VII та VIII сесій екзильного передпарламенту УНР. Так, у рішеннях лондонської сесії ДЦ УНР ішлося лише про «солідарність з жертвами останніх заворушень польського робітництва» [30, С. 650] та про потребу «нав'язувати контакти з усіма тими чужинецькими силами і чинниками, які діють проти російсько-советського імперіялізму — незалежно від їх ідеологічних чи внутрішньоустроєвих побудов» [30, С. 654].

У рішенні VIII сесії, яка відбулася у червні 1979 р., присутня лише констатація необхідності співпраці: «Сесія доручає органам ДЦ УНР далі вести інформаційну акцію в урядах, політичних і громадсько-суспільних колах держав вільного світу та втримувати зв'язки й співробітництво з екзильними урядами поневолених народів» [30, С. 685]. Очевидно, що крім ідеологічних застережень, не останню роль тут відігравали певні проблеми внутрішньополітичного та організаційного характеру — як у польському, так і в українському урядах у вигнанні, характерні для політичної еміграції у цілому. Йдеться, насамперед, про проблеми, викликані розколом 1954 р. в польському еміграційному середовищі, надмірну концентрацію влади українським президентом в екзилі в 1970-х рр., втрату підтримки з боку частини національних діаспор та ін.

З іншого боку, обом урядам потрібні були успіхи у міжнародній сфері. Непублічні перемовини та консультації їх представників призвели до справжнього прориву в українсько-польських відносинах на еміграції. 28 листопада 1979 р. було підписано спільну декларацію. Як стверджувалося в офіційному органі ДЦ УНР «Бюлетені Українського інформаційного бюро», це відбулося в Лондоні «внаслідок пересправ (консультацій — *В. Я.*) і виміни поглядів поміж урядом

⁹ Там само. Спр. 372. Арк. 14 зв. — 15.

Української Народньої Республіки в екзилі і екзильним урядом Річипосполитої Польської» [31]. Документ з українського боку підписали президент М. Лівіцький, голова уряду Т. Леонтій і керівник ресорту зовнішніх справ Я. Рудницький. Із польського — президент Е. Рачинський, голова ради міністрів К. Саббат та заступник міністра закордонних справ Т. Ляско [32]. Ми не можемо говорити про те, що позиція польської сторони кардинально змінилася й вона зініціювала цю угоду, або, принаймні, погодилася на перемовини. Очевидно, було ухвалене компромісне рішення, яке виносило всі дискусійні питання, в тому числі кордонів, «за дужки». Крім того, до керівництва польським еміграційним центром прийшли нові політичні гравці, які розуміли важливість польсько-українського союзу в боротьбі з Кремлем. Досягнення такого результату стало можливим після прояву політичної волі насамперед президентів М. Лівіцького та Е. Рачинського.

Бажання виробити спільні підходи у зовнішньополітичній діяльності продемонстрував сам текст декларації: «Обидві сторони, після виміни поглядів і обговоривши міжнародню ситуацію в їхніх країнах, рішили підписати дану декларацію, яка встановлює їх узгіднені погляди [...] Панування Москви над європейськими народами в кордонах і поза кордонами Советського Союзу ставить ті народи перед спільною метою визволення з-під гніту советського імперіялізму, що загрожує їх розвиткові і майбутності» [31]. Далі йшлося про те, що в інтересах України й Польщі свобода та незалежність усіх європейських народів, які ведуть боротьбу проти радянського колоніалізму. Тому замість кремлівського панування на теренах цих країн повинна бути встановлена «солідарність і демократична рівність вільних народів, суспільна справедливість та пошанування прав народу і людини». Солідарність надзвичайно важлива, оскільки без неї — на переконання підписантів — неможливо зберегти отримані свободу й незалежність. Солідарність є також необхідною умовою для політичної стабілізації цієї частини Європи і її відносин із зовнішнім світом. У заключній частині декларації містилося важливе твердження про те, «що в життєвому інтересі українського народу і польського народу, що є відвічними сусідами, а тепер позбавлені свободи і незалежного буття, є виборення і тривале забезпечення державного життя вільних і незалежних України та Польщі. Обидва уряди вважають за потрібне утримування взаємних контактів для скріплення співпраці» [31].

Ця рамкова угода на ціле десятиліття стала тим документом, який дозволяв комунікувати екзильним урядам. Для уможливлення такого співробітництва, як уже зазначалося, в ньому навіть не згадувалося найбільш дражливе питання повоєнного розвитку — кордони Польщі й України. Дух документа, однак, був спрямований на подальші добросусідські відносини. Але навіть такий загальний акт час від часу викликав несприйняття та критику як серед польського, так і серед українського політикуму.

В польській еміграційній пресі у грудні 1986 р. з'явилася заява міністра закордонних справ еміграційного уряду З. Шкоп'яка, котрий критикував ту частину польського політикуму, яка визнавала наявні східні кордони Польщі. Він оголошував такий підхід шкідливим і наполягав на необхідності встановлення

кордонів згідно з Ризьким договором 1921 р. [33]. Проти цієї заяви відразу виступив Провід українських націоналістів, а позицію уряду ДЦ УНР він піддав критиці через те, «що відповідальні чинники не засудили того становища польських шовіністів і не подали того становища до відома українського громадянства»¹⁰. Досить іронічно поставився до ідей З. Шкоп'яка тодішній польський інтелектуал Є. Таргальський («Юзеф Дарський»), який на шпальтах паризької «Культури» писав, що у «Варшаві ніхто не переймається світлими порадами з Лондона» [34, С. 108]. У цей час Є. Таргальський перебував в еміграції у Франції, де, співпрацюючи з часописом Є. Гедройця, опікувався українськими, білоруськими та литовськими питаннями.

Згадана заява міністра З. Шкоп'яка була ініціативою польської сторони і стала несподіванкою для українців. Як згадується в одному з листів до президента М. Лівіцького¹¹, «перебуваючи у Канаді я говорив про це (заяву З. Шкоп'яка — В. Я.) телефонічно з проф. Я. Рудницьким, як головним “архітектором” цілої низки зустрічей і декларацій між ДЦ УНР і польським екзильним урядом. На моє здивування, він про це не був поінформований і просив мене переслати йому копію того тексту звідомлення п. З. Шкоп'яка»¹². На урядовому засіданні, яке проходило 15—16 травня 1987 р., було обговорено поточний стан українсько-польських відносин, зокрема й між екзильними урядами УНР та II Речіпосполитої. Розмови відбувалися на основі документів, наданих президентом ДЦ УНР М. Лівіцьким і керівником уряду Я. Рудницьким. До слова, останній свого часу був міністром закордонних справ, головою уряду ДЦ УНР, президентом Української вільної академії наук, поєднуючи при цьому активну політичну діяльність із науковою у царині мово- й літературознавства.

Уряд ДЦ УНР не робив поспішних висновків і намагався не загострювати двосторонні відносини, налагодження яких давалося важкою ціною. Було ухвалене рішення щодо незмінності підтримки декларації 1979 р. про співпрацю обох урядів у спільній боротьбі проти російського комунізму та відновлення незалежності України й Польщі. «Приймаючи теперішні кордони між Польщею та Україною як незадовільні для обох сторін, уряд УНРеспубліки в екзилі стоїть на становищі, що їхня остаточна розв'язка буде вислідом мирних переговорів вільних, суверенних держав України і Польщі, їхніх урядів та ратифікації цих кордонів їхніми вільно обраними парламентами на рідних землях»¹³. У своєму рішенні уряд, у тому числі, керувався результатами багатосторонньої екзильної міжурядової наради у Відні від 5 листопада 1986 р. у «справі відкладення всіх територіальних дискусій між поневоленими Москвою народами Центрально-Східної Європи на час після відтискання (відновлення — В. Я.) ними повної національної суверенності»¹⁴.

¹⁰ Там само. Спр. 1016. Арк. 10.

¹¹ Із великою вірогідністю, авторства Михайла Воскобійника.

¹² ЦДАВО України. Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 1016. Арк. 24.

¹³ Там само. Арк. 9.

¹⁴ Там само.

На відміну від ОУН та радикального крила польського уряду більш виваженої позиції дотримувалася низка поміркованих польських та українських партійних структур¹⁵, які в березні 1987 р. в Парижі підписали спільну заяву про українсько-польську співпрацю. Документ стосувався важливих питань двосторонніх взаємин: політичного та міжнародного співробітництва, незмінності кордонів, дотримання прав національних меншин в Україні й Польщі. Основоположною ідеєю заяви стало визнання співпраці між українським і польським народами життєвою необхідністю¹⁶. З огляду на це, сторони-підписанти визнавали наявні кордони між ПНР та УРСР, і були переконані, що їх слід зберегти для майбутніх незалежних держав Польщі й України. Висловлювалася впевненість у тому, що парламенти незалежних країн узаконять ці кордони. Задля цього сторони зобов'язувалися перешкоджати у своїх національних суспільствах і політичній діяльності проявам територіальних претензій стосовно партнерів. Підтримувалося створення в Польщі Українською католицькою церквою¹⁷ власної єпархії на чолі з єпископом; вимоги українців у Польщі, які були депортовані комуністичною владою, щодо їх повернення на свої історичні землі; беззастережно підтримувалося право поляків в Україні на власну систему освіти й національного розвитку. Підписанти були переконані, що лише «спільна боротьба українців і поляків, та других народів між Балтикою та Чорним морем дозволить їм здобути знову вільні і незалежні держави»¹⁸. Слід також відзначити, що подібні наміри про співробітництво були озвучені в українсько-польсько-литовській партійній декларації¹⁹ від 14 березня 1987 р.²⁰

Подальше міжурядове спілкування в наступні роки призвело до обміну запевненнями у відданості ідеалам свободи, добросусідства та положенням українсько-польської декларації від 28 листопада 1979 р. Польський уряд у Лондоні навіть підготував окрему «ювілейну» декларацію від 28 листопада 1989 р., однак вона так і залишилася проектом²¹. Свою оцінку декларації у газеті «Свобода» подав один із найбільших прихильників українсько-польської співпраці на урядовому рівні прем'єр Я. Рудницький. Показовими, на його думку, стали події з'їзду представників уряду П Речіпосполитої у світі, який відбувся у столиці Британії у вересні 1988 р. Частина учасників цього заходу намагалася внести до порядку денного «справу Східної Малопольщі». «У відповідь на це міністер закордонних справ РП проф. З. Шкоп'як виразно заявив, що уряд РП притриму-

¹⁵ Ідеться про Конфедерацію українських політичних партій та організацій (КУППО), а також польські Ліберально-демократичну партію «Незалежність» (Liberalno-Demokratyczna Partia "Nierpodległość"), організацію «Самостійність — справедливість — незалежність» («Wolność — Sprawiedliwość — Niepodległość»).

¹⁶ ЦДАВО України. Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 1016. Арк. 13.

¹⁷ Офіційна назва Української греко-католицької церкви в 1957—1991 рр.

¹⁸ ЦДАВО України. Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 1016. Арк. 18.

¹⁹ Документ підписали КУППО, Ліберально-демократична партія «Незалежність» та Верховний комітет визволення Литви (Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas, VLIK).

²⁰ ЦДАВО України. Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 1016. Арк. 14.

²¹ Там само. Арк. 35.

ється не тільки Деклярації з 1979 року, але й віденського домовлення 1986 року. Те саме повторяв кількакратно св. п. президент К. Саббат, зокрема в часі нашого останнього побачення 30-го жовтня 1988 року в Лондоні» [35].

Польський еміграційний уряд, а надто міністр закордонних справ, також не завжди погоджувався з позицією нової посткомуністичної влади у Варшаві. Так, після того, як очільник зовнішньополітичного відомства Республіки Польща К. Скубішевський на прес-конференції в Лондоні 10 травня 1990 р. заявив про відсутність претензій щодо східних кордонів, 14 травня міністр З. Шкоп як озвучив окрему позицію уряду у вигнанні. У ній, зокрема, йшлося про пакт Ріббентропа — Молотова, рішення Ялтинської конференції 1945 р. та про чинність кордонів Польщі згідно з Ризьким договором 1921 р. Наприкінці заяви говорилося, що рішення стосовно зміни кордонів стануть чинними лише після рішень вільних і суверенних парламентів обох держав [36]. Практично відразу після цих заяв, 11 червня 1990 р., президент ДЦ УНР М. Плав'юк відбув із візитом до Лондона, де зустрівся з президентом Р. Качоровським, прем'єром Е. Щепаником, міністром інформації В. Хорошевським. Міністр закордонних справ на зустрічі був відсутній, оскільки, за офіційною інформацією, перебував поза межами Британії. Сторони висловили відданість положенням декларації 1979 р. та впевненість у подальшому розвитку українсько-польських взаємин²².

Відсутність офіційного спростування заяви від 14 травня 1990 р. змусила президента ДЦ УНР звернутися з листом до президента Польщі в екзилі Р. Качоровського. М. Плав'юк посилався на попередні домовленості щодо дотримання прав меншин, на основі фактичного стану на той момент. Крім того, він наголошував на тому факті, що ДЦ УНР в екзилі не вважає чинним Ризький договір 1921 р., «який у своїх наслідках був трагічним не лише для України в 1921 р. але також і для Польщі. Це зрозуміли патріоти обох наших народів, які стали на становищі, що сучасні кордони між Польщею і Україною не є перепорою для польсько-української співпраці. Це становище обстоює і теперішній уряд Польщі у Варшаві. З такими інтенціями була підписана більш чим 10 років тому декларація екзильних центрів Польщі і України»²³.

Далі президент ДЦ УНР звертав увагу свого візаві на те, що прагнення повернення до кордонів 1921 р. не лише нереальне у сучасному світі, але й може призвести до відновлення політики тих польських політичних сил, які воліли йти на конфлікти та зіткнення з українцями, відкидаючи шанс на рівноправну співпрацю. Резюмуючи, М. Плав'юк закликав Р. Качоровського вплинути на польський уряд для повернення до конструктивної позиції. З метою поновлення діалогу, до Лондона з робочою поїздкою був відряджений голова уряду УНР в екзилі І. Самійленко. До того часу українські урядові структури брали на себе зобов'язання утримуватися від публічних коментарів у цій справі²⁴.

²² Там само. Арк. 40.

²³ Там само. Арк. 42.

²⁴ Там само. Арк. 43.

Лист-відповідь від Р. Качоровського датований 8 грудня 1990 р. В ньому не було прямої відповіді щодо Ризького договору, проте вчергове прозвучали запевнення щодо відданості положенням декларації 1979 р. і непорушності кордонів до рішень майбутніх незалежних парламентів Польщі та України²⁵. Ті самі тези прозвучали й на зустрічі вищих урядових посадових осіб польської еміграції з І. Самійленком у Лондоні 16 листопада 1990 р.²⁶ Польський екзильний уряд залишався вірним своїм, уже давно не чинним, міжнародним зобов'язанням.

Доба еміграційних урядів добігала кінця. Через місяць, 18 грудня 1990 р., після 50-літнього перебування у вигнанні, польський уряд у Варшаві передав державні клейноди та печатки новообраному президентові Республіки Польща Л. Валенсі. ДЦ УНР привітав польський народ із цією історичною подією [37]. Так закінчилися повоєнні відносини польського та українського урядів у вигнанні. Державний центр Української Народної Республіки припинив своє існування менш ніж за два роки після цієї події — 22 серпня 1992 р. в Києві, в першу річницю проголошення незалежності України.

* * *

Встановлення Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин кардинально змінило умови діяльності екзильних урядів України й Польщі. Польський осередок у Лондоні втратив підтримку та визнання вчорашніх союзників, оскільки країни Заходу погодилися на сталінські пропозиції щодо сфер впливу в Європі. Водночас уряд УНР у вигнанні зумів заручитися підтримкою українських політичних сил еміграції щодо необхідності об'єднання на базі ДЦ УНР в екзилі. В 1948 р. за участі практично всіх основних політичних гравців було проведено реорганізацію ДЦ УНР.

Відразу по Другій світовій війні польський уряд намагався переконати політичні кола у США та інших країнах у необхідності перегляду нових кордонів і повернення до міжвоєнного статус-кво. У цей же час відбулася невдала спроба з польського боку встановити «патронат» над зовнішньою політикою українського еміграційного уряду. Через ці події впродовж наступних трьох десятиліть між українським та польським осередками практично не відбувалося офіційної комунікації, попри збереження загального позитивного нейтралітету. Крім того, спостерігалось зменшення впливу екзильних урядів на життя діаспор: польського — з 1954 р., українського — у другій половині 1960 — першій половині 1980-х рр. Водночас український уряд досить активно реагував у публічному просторі та в перемовинах з офіційними чинниками третіх країн на реальні зміни чи плани щодо українсько-польських кордонів.

Якісні зрушення у відносинах між польським та українськими урядами у вигнанні настали в листопаді 1979 р. з підписанням двосторонньої декларації. Це був рамковий документ, який закликав до координації та солідарності в боротьбі

²⁵ Там само. Арк. 60—61.

²⁶ Там само. Арк. 55.

зі спільним ворогом — СРСР, відкладаючи спірні питання на період, коли обидва народи відновлять власну незалежність. Декларація стала тією основою, яка дозволяла знаходити порозуміння в непростих українсько-польських відносинах.

Проте навіть після підписання цього документа та встановлення тісніших відносин питання кордонів час від часу ставало «каменем спотикання» в загалом рівних відносинах. Український еміграційний уряд констатував «невдоволеність обох сторін» наявними кордонами, однак схилявся до їх визнання. Польський натомість наполягав на кордонах 1921—1939 рр., утім наголошуючи, що змінити їх зможуть лише парламенти нових незалежних Польщі й України. Характерно, що свою позицію польський уряд у вигнанні протиставляв позиції першого посткомуністичного уряду Республіки Польща, який визнавав повоєнні кордони в Європі. Подібні заяви уряду Е. Щепаника викликали нарікання не лише української сторони, але й польських політичних і громадських кіл. Однак польський уряд у вигнанні, зберігаючи власну політичну традицію, не змінив позиції з цього питання аж до припинення своєї діяльності у грудні 1990 р.

У подальших розвідках із заявленої в назві статті проблематики важливо було б розкрити деякі питання, що не знайшли свого вирішення тут. Зокрема зусилля української та польської сторін у другій половині 1940 — на початку 1950-х рр. у США щодо врегулювання українсько-польських кордонів, перемовини стосовно вироблення спільних зовнішньополітичних підходів еміграційних урядів, процес підготовки та підписання українсько-польської декларації 1979 р. тощо. З огляду на важливість українсько-польських відносин у ХХ ст. й на сучасному етапі, існує нагальна необхідність проведення подальших студійовань.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Troshchynskiy, V. Mizhvoienna ukrainska emihratsiia v Yevropi yak istorychne i sotsialno-politychne yavyshe. Kyiv, 1994 [in Ukrainian]. [Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. Київ, 1994. 260 с.]
2. Bruski, J. Petlurowcy: Centrum państwowe Ukrainńskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919—1924). Kraków, 2000 [in Polish].
3. Piskun, V. Politychnyi vybir ukrainskoi emihratsii (20-ti rr. XX st.). Kyiv, 2006 [in Ukrainian]. [Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті рр. ХХ ст.). Київ, 2006. 672 с.]
4. Pisuliński, J. Centrum państwowe Ukrainńskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie w polskiej polityce zagranicznej po 1926 r. *Istorychnyi arkhiv: Naukovi studii*. Mykolaiv, 2010. 5: 120-124 [in Polish].
5. Pisuliński, J. Nie tylko Petlura: Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918—1923. Toruń, 2013 [in Polish].
6. Potocki, R. Ukrainie wychodźstwo polityczne w Polsce (1920—1939). *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1996. 3: 190-206 [in Polish].
7. Wiszka, E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920—1939. Toruń, 2004 [in Polish].
8. Yablonskyi, V. Diialnist uriadu DTs UNR v ekzyli v Lizi Natsii (1920-ti — pochatok 1930-kh rr.). *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia «Istorychni nauky»*. 2020. 2: 77-8. <https://history-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4016/4266> [in Ukrainian]. [Яблонський В. Діяльність уряду ДЦ УНР в екзилі в Лізі Націй (1920-ті — початок

- 1930-х рр.). *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»*. 2020. № 2. С. 77—83. <https://history-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4016/4266>].
9. Yablonskyi, V. Ideia sobornosti v suspilno-politychnii diialnosti Derzhavnoho tsentru UNR u 1920—1930 rr. *Yevropejski istorychni studii*. 2020. 17: 166-182. <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.17.10> [in Ukrainian].
[Яблонський В. Ідея соборності в суспільно-політичній діяльності Державного центру УНР у 1920—1930 рр. *Європейські історичні студії*. 2020. № 17. С. 166—182. <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.17.10>].
 10. Kolanczuk, A. Zolnierze armii Ukrainiskiej Republiki Ludowej internowani w Polsce (1920—1924). *Polska i Ukraina: Sojusz 1920 r. i jego następstwa*. Toruń, 1997. 274—307 [in Polish].
 11. Sribniak, I.V. Viiskova diialnist uriadu UNR v ekzyli (1921—1923 rr.) (Candidate's thesis). Kyiv, 1995 [in Ukrainian].
[Срібняк І.В. Військова діяльність уряду УНР в екзилі (1921—1923 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. Київ, 1995. 216 с.].
 12. Bohuslavskiy, O. Prasa mizhvoiennoi politychnoi emihratsii i borotba za nezalezhnist Ukrainy: istorychni shliakh, dosvid, dyskussii. Zaporizhzhia, 2008 [in Ukrainian].
[Богуславський О. Преса міжвоєнної політичної еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії. Запоріжжя, 2008. 452 с.].
 13. Wiszka, E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920—1939. Toruń, 2000 [in Polish].
 14. Sidak, V.S., Vronska, T.V. Spetssluzhba derzhavy bez terytorii: liudy, podii, fakty (Viiskova rozvidka ta kontrozvidka DTs UNR v ekzyli 1926—1936 rr.). Kyiv, 2003 [in Ukrainian].
[Сідак В.С., Вронська Т.В. Спецслужба держави без території: люди, події, факти (Військова розвідка та контррозвідка ДЦ УНР в екзилі 1926—1936 рр.). Київ, 2003. 240 с.].
 15. Bruski, J. Między prometeizmem a realpolitik: II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921—1926. Kraków, 2010 [in Polish].
 16. Yablonskyi, V. Derzhavnyi tsestr UNR v ekzyli: idei, borotba, tradytsiia (1921—1992 rr.). Kyiv, 2020 [in Ukrainian].
[Яблонський В. Державний центр УНР в екзилі: ідеї, боротьба, традиція (1921—1992 рр.). Київ, 2020. 648 с.].
 17. Jablonskyj, W. Kwestia uregulowania relacji polsko-ukraińskich w polityce Centrum Państwowego URL na wychodźstwie w latach 1948—1990. *Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej*. T. 15. Warszawa, 2022. 229—244 [in Polish].
 18. Wolsza, T. Rząd RP na obczyźnie wobec wydarzeń w kraju 1945—1950. Warszawa, 1998 [in Polish].
 19. Turkowski, R. Parlamentaryzm polski na uchodźstwie, 1971—1991: po zjednoczeniu emigracji polskiej w Londynie. Warszawa, 2002 [in Polish].
 20. Górecki, D. Polskie naczelne władze państwowe na uchodźstwie w latach 1939—1990. Warszawa, 2002 [in Polish].
 21. Neduzhko, Yu. Derzhavnyi tsestr Ukrainskoi Narodnoi Respubliki v ekzyli (druha polovyna 40-kh — 50-ti rr. XX st.). Lutsk, 2007 [in Ukrainian].
[Недужко Ю. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (друга половина 40-х — 50-ті рр. XX ст.). Луцьк, 2007. 90 с.].
 22. Neduzhko, Yu. Mizhnarodna diialnist Derzhavnoho tsentru UNR v ekzyli naprykintsi 40-kh — na pochatku 50-kh rr. XX st. *Borysten*. 2005. 12: 14-16 [in Ukrainian].
[Недужко Ю. Міжнародна діяльність Державного центру УНР в екзилі наприкінці 40-х — на початку 50-х рр. XX ст. *Бористен*. 2005. 12. С. 14—16].
 23. Neduzhko, Yu. Ukrainska diaspora v protsesi vidnovlennia derzhavnoi nezalezhnosti Ukrainy (seredyna 40-kh — pochatok 90-kh rr. XX st.). Lutsk, 2009 [in Ukrainian].

- [Недужко Ю. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х — початок 90-х рр. XX ст.). Луцьк, 2009. 620 с.].
24. Reshetchenko, D.V. Derzhavnyi tsentr Ukrainskoi Narodnoi Respubliky v ekzyli (za fondamy TsDAZU). *Visnyk Tsentralnogo derzhavnogo arkhivu zarubizhnoi ukrainiky*. 2014. 3: 162-178 [in Ukrainian].
[Решетченко Д.В. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (за фондами ЦДАЗУ). *Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки*. 2014. Вип. 3. С. 162—178].
25. Reshetchenko, D. Derzhavnyi tsentr Ukrainskoi Narodnoi Respubliky v ekzyli: peredumovy reorhanizatsii (1945—1948 rr.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2018. 3: 111-123 [in Ukrainian].
[Решетченко Д. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: передумови реорганізації (1945—1948 рр.). *Український історичний журнал*. 2018. № 3. С. 111—123].
26. Lysiak-Rudnytskyi, I. Shchodennyky. Kyiv, 2019 [in Ukrainian].
[Лисяк-Рудницький І. Щоденники. Київ, 2019. 696 с.].
27. Kgrupna, V. Radiansko-polskyi obmin terytoriiamy. *Tsei den v istorii*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0215T/> [in Ukrainian].
[Крупина В. Радянсько-польський обмін територіями. *Цей день в історії*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0215T/> (дата звернення: 25.02.2024)].
28. Moskva i Varshava zнову torhuiut ukrainskymy zemliamy. *Svoboda*. 24 trav. 1951. Ch. 120 [in Ukrainian]; Kraiut ukrainski zemli. *Svoboda*. 26 trav. 1951. Ch. 122 [in Ukrainian]; Nemyron, N. Zmina kordoniv Ukrainy i Polshchi. *Svoboda*. 9 cherv. 1951. Ch. 133 [in Ukrainian]; Podrobytsi moskovsko-polskoi torhivli ukrainskymy zemliamy. *Svoboda*. 12 cherv. 1951. Ch. 135 [in Ukrainian].
[Москва і Варшава знову торгують українськими землями. *Свобода*. 24 трав. 1951. Ч. 120; Крають українські землі. *Свобода*. 26 трав. 1951. Ч. 122; Немирон Н. Зміна кордонів України і Польщі. *Свобода*. 9 черв. 1951. Ч. 133; Подобиці московсько-польської торгівлі українськими землями. *Свобода*. 12 черв. 1951. Ч. 135].
29. Tretia sesia Ukrainskoi Natsionalnoi Rady (6—12 bereznia 1954 r.): Materiialy i dokumenty. Na chuzhyni, 1954 [in Ukrainian].
[Третя сесія Української Національної Ради (6—12 березня 1954 р.): Матеріали і документи. На чужині, 1954. 63 с.].
30. Yablonskyi, V. (Comp.) Ukrainskyi parlamentaryzm na emihratsii. Derzhavnyi tsentr UNR: dokumenty i materialy: 1920—1992. Kyiv, 2012 [in Ukrainian].
[Український парламентаризм на еміграції. Державний центр УНР: документи і матеріали: 1920—1992. Упор. В. Яблонський. Київ, 2012. 812 с.].
31. Biuletен Ukrainskoho informatsiinoho biuro. 1979. 29 lyst. Ch. 8-319 [in Ukrainian].
[Бюлетень Українського інформаційного бюро. 1979. 29 лист. Ч. 8-319. С. 8].
32. Ekzylni uriady UNR i Richypospolytoi Polskoi pidpysaly spilnu Deklaratsiiu. *Svoboda*. 1979. 7 hrud. Ch. 278 [in Ukrainian].
[Екзильні уряди УНР і Річипосполитої Польської підписали спільну Деклярацію. *Свобода*. 1979. 7 груд. Ч. 278].
33. Sprawozdanie z dzialalności Rządu RP. *Tydzien Polski*. 1986. 27 Grud. [in Polish].
34. Darski, J. Kronika ukraińska. *Kultura*. 1987. Marzec. 3(474) [in Polish].
35. Rudnytskyi, Ya. U desiatylittia ukrainsko-polskoi deklaratsii. *Svoboda*. 1989. 14 hrud. Ch. 236 [in Ukrainian].
[Рудницький Я. У десятиліття українсько-польської декларації. *Свобода*. 1989. 14 груд. Ч. 236].

36. Stanowisko Rządu RP na Uchodźstwie w sprawie Polskich Ziem Wschodnich. *Tydzien Polski*. 1990. 19 maja [in Polish].
37. Podorozh Holovy Uriadu UNR do Evropy. *Svoboda*. 1991. 17 sich. Ch. 11 [in Ukrainian]. [Подорож Голови Уряду УНР до Європи. *Свобода*. 1991. 17 січ. Ч. 11].

Надійшла / Received 28.02.2024

Vasyl YABLONSKYI

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Docent,
Head of the Department of International Relations,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine)
vy2006@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2998-7203>

RELATIONSHIPS BETWEEN THE EXILED UKRAINIAN
AND POLISH GOVERNMENTS IN THE REALITIES
OF THE YALTA-POTSDAM SYSTEM OF INTERNATIONAL
RELATIONS IN THE LATE 1940s AND EARLY 1990s

The aim is to analyze the political concepts of the governments of the Ukrainian People's Republic and the Polish Republic in exile regarding bilateral relations and the establishment of state borders after proclaiming their independence. **The methodology** is based on the application of general scientific and special-historical research methods, including problem-chronological, historical-comparative, synchronous, historical-systemic, and others. **The main research results** indicate that both governments in exile, as products of their era, were forced to adapt to the new conditions that arose as a result of the establishment of the Yalta-Potsdam system of international relations in the world. This primarily concerned the rethinking of bilateral relations in the interwar period, the perception of territorial changes, and the determination of new borders after the World War II. For several decades, the Polish government in exile avoided official relations with the State Center of the UPR in exile, as the reorganization of the UPR State Center in 1948 led to the unification of representatives of various Ukrainian lands, including those that were part of the Polish Republic. Subsequently, it is important to study the reasons for the change in the political position of the Polish government in exile and the peculiarities of intergovernmental negotiations, which led to the signing of the joint Ukrainian-Polish Declaration in November 1979. The Declaration proclaimed a commitment to good neighbourly relations and avoided the most problematic issues. Despite the signing of this document, the Polish government in exile in London, until transferring its powers to the democratically elected government of the Republic of Poland in December 1990, advocated the need to restore the borders of 1939. **The practical importance** of the achieved results lies in establishing the role and place of the governments of the UPR and the Polish Republic in exile in the process of restoring the sovereignty and state independence of both countries.

Keywords: *government in exile, Ukrainian People's Republic (UPR), Polish Republic, Yalta-Potsdam system of international relations, political emigration, borders.*